

ВПЛИВ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ НА ЦІННІСНУ СФЕРУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

THE IMPACT OF ADDICTIVE BEHAVIOR ON THE VALUE SPHERE OF YOUTH

У статті висвітлено результати теоретичного аналізу й емпіричного дослідження питання впливу адиктивної поведінки на ціннісну сферу сучасної молоді. Показані певні наукові підходи до визначення поняття «адикція». Адиктивну поведінку визначено як таку, яка передбачає зміну свого психічного стану за допомогою різних адиктивних факторів, що, у свою чергу, і викликають фізичну та психічну залежність. Також розкрито види адикції, які можуть бути притаманні сучасній людині, зокрема молодому поколінню, серед них – фізіологічні, нехімічні та хімічні адикції.

Аналізуючи наукові праці вчених, які займалися питанням ціннісної сфери, з'ясували основні поняття, що стосуються цінностей. Вивчено статистичні показники українських соціологів щодо найважливіших ціннісних орієнтирів молоді. Також розглянуто головні чинники, які впливають на формування й розвиток цінностей особистості.

Розглянувши теоретичні підходи та статистичні показники залученості молоді до вживання речовин, які можуть призвести до виникнення в їхньому житті такого поняття, як адиктивна поведінка, вирішили експериментально проаналізувати цей аспект за допомогою обраних нами методик. Головне завдання емпіричного дослідження полягало в тому, щоб вивчити вплив залежної поведінки на ціннісний аспект життя сучасної людини, зокрема молоді.

Під час експериментальної частини дослідження виявлено, що, незважаючи на те, є в респондентів схильність до адиктивної поведінки чи така взагалі відсутня, середні показники найважливіших для молоді ціннісних орієнтирів залишаються однакові в обох груп респондентів. Опускаючи мінімальні розрізнення в середніх балах, можемо простежити, що сьогоднішня молодь, навіть якщо має певну залежність, обирає для себе абсолютні ті самі цінності, що й інші молоді особи без адикції.

Перспективами подальших досліджень є детальний аналіз певних видів адикції, а саме: алкогольної залежності, тютюнопаління, уживання наркотичних речовин, аб'юзу

у взаминах, сексуальної залежності; також розроблення профілактичних програм адиктивної поведінки, спрямованих на допомогу в процесі розвитку особистості.

Ключові слова: адикція, адиктивна поведінка, цінності, ціннісна сфера, залежність, алкоголь, наркотичні речовини.

The article presents the results of a theoretical analysis and empirical study of the impact of addictive behavior on the value sphere of modern youth. It shows some scientific approaches to the definition of addiction. Addictive behavior is defined as behavior that involves changing one's mental state through various addictive factors, which in turn cause physical and mental dependence. It also reveals the types of addiction that can be inherent in a modern person, especially the younger generation. These include physiological, non-chemical, and chemical addictions.

Analyzing the scientific works of scientists who have dealt with the issue of the value sphere, the main concepts related to values and were demonstrated. Statistical indicators of Ukrainian sociologists on the most important value orientations of young people were analyzed. The main factors influencing the formation and development of personality values were also considered. After considering theoretical approaches and statistical indicators of youth involvement in substance use that can lead to the emergence of the concept of addictive behavior in their lives, it was decided to experimentally analyze this aspect using the methods we selected. The main objective of the empirical study was to examine the impact of addictive behavior on the value aspect of the life of a modern person, especially young people.

During the experimental part of our study, it was found that regardless of whether respondents have a tendency to addictive behavior or not, the average indicators of the most important value orientations for young people remain the same in both groups of respondents. Ignoring minimal differences in average scores, one can trace that today's youth, even if they have a certain addiction, choose for themselves the same values as other young people without addictions.

Key words: addiction, addictive behavior, values, value sphere, dependence, alcohol, drugs.

УДК 159.943.7: 316.651

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208>.

2023.56.20

Сізов Д.Ю.

аспірант кафедри психології
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Саврасов М.В.

д.психол.н.,
професор кафедри психології
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Вступ із розкриттям актуальності проблеми дослідження. Актуальність обраної нами теми полягає в тому, що сьогодні через нестабільну ситуацію у світі, війну в країні, непередбачувані зміни в житті кожної людини адикції все частіше проявляються в поведінці сучасної молоді. Якраз молоде покоління є тією групою ризику, що піддається впливу адиктивних факторів чи не найсильніше. Адиктивна поведінка зачіпає майже кожну сферу життя, у тому числі й ціннісну сферу. Нам здається, що залежна поведінка може негативно впливати на ціннісні орієнтири сучасної моло-

дої особи так само, як і на мотиваційну, чи будь-яку іншу сферу життя. Тому дослідження саме цієї проблеми, на нашу думку, є також важливим питанням, яке в підсумку допоможе розробити системний підхід до профілактики такого аспекту життя, як адиктивна поведінка.

Виклад основного матеріалу дослідження. У психологічній науці поняття «адиктивна поведінка» залишається досить популярним. «Addiction» у перекладі означає небезпечну пристрасть, погану звичку. Якщо звернутися до історичного походження цього слова, то термін адикція означає боржника або людину, засуджену за борги. Людина може

почувати себе поневоленою різними типами залежності, такими як: цигарки, алкоголь, наркотичні та психотропні речовини, їжа, секс. Інакше кажучи, це індивід, який перебуває в залежності від певної непохитної сили.

У сучасній класифікації адиктивної поведінки виділяють 3 види адикції:

1. Форми адикції на рівні фізіології (відмова від уживання їжі – анорексія, або патологічне підвищене відчуття голоду, що супроводжується слабкістю й дискомфортом, зниження почуття насичення – булімія). Анорексія та булімія належать до групи фізіологічних проявів адикції. Згідно із сучасними клініко-психологічними джерелами, анорексія – невротичний синдром, що спостерігається в більшості випадків у молодих жінок, може характеризуватися відмовою від їжі, відсутністю апетиту, зниженням маси тіла; булімія – патологічно підвищене відчуття голоду, зниження відчуття насиченості [1].

2. Нехімічні адикції (гемблінг – патологічна схильність до азартних ігор з метою виграшу грошей або інших матеріальних цінностей; залежність від комп'ютерних ігор, подекуди працеголізм). Колосальний розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій уже призвів до утворення нового виду адикції – комп'ютерна залежність. Цей вид залежності ототожнюють з ігровою залежністю або інтернет-залежністю. Така форма адиктивної поведінки є психічним розладом, який характеризується великою пристрастю до комп'ютерних відеоігор або різноманітних соціальних мереж. Останніми десятиріччями набуває розвитку серед людей, зокрема молодого покоління, такий вид адиктивної поведінки, як працеголізм. Це форма нехімічної адикції, що проявляється в прагненні до постійної фіксації всіх можливостей організму на роботі. Для молодої особи, яка страждає на працеголізм, робота є єдиним джерелом для самореалізації та задоволення. Така людина постійно хоче досягати успіху і схвалення з боку навколишніх задля насичення відчуття значущості [2].

3. Хімічні адикції (уживання алкоголю, тютюну, наркотиків, різних медичних препаратів та психотропних речовин). Алкоголізм – форма адикції, що характеризується пристрастю до алкогольних напоїв з психічною та фізичною залежністю від них [3]. Уживання наркотичних речовин, або наркоманія визначається як хворобливий психічний стан, зумовлений хронічною інтоксикацією внаслідок зловживання психотропними й наркотичними речовинами та який характеризується психічною та фізичною залежністю від останніх [4].

У дослідженні нас більше цікавить останній вид класифікації – хімічна залежність, оскільки вона набула досить серйозного поширення серед сучасної молоді, від підлітків і до юнацького та зрілого віку.

У подальшій перспективі саме молодь сьогодення розвиватиме нашу країну й суспільство. Отже, від того, які ціннісні орієнтації сформуються в молодого покоління, залежатиме й діяльність у будь-яких сферах нашого суспільного життя.

Дослідження понять «цінність» і «ціннісна сфера» розпочалося ще у ХХ столітті. Першовідкривачами цього питання були вчені-соціологи. Пізніше до цієї теми приєдналися дослідники з інших галузей, зокрема психологи, філософи, політологи й педагоги. Питання ціннісних орієнтацій особистості не залишилося без уваги таких видатних науковців, як М. Рокич, І. Бех, В. Ядов та інші.

Проблеми теми ціннісних орієнтацій розглядали в працях І. Беха, а саме: методологічні підходи до формування цінностей особистості (Бех І. Психологічні джерела виховної майстерності. 2009). Статистичні результати соціологів з України дали такі результати: показник «здоров'я» сьогодні є найважливішим для великої кількості молоді (~56%), показник «матеріальний добробут» – ~54%. На друге місце загалом молоде покоління ставить показники, пов'язані з миром і спокоєм на рідній українській землі (~40%), здобуття соціального статусу (~38%), наявність друзів, коханої людини (~33%). По-третє, отримання задоволення від життя (~28%), робота (~20%), здобуття вищої освіти (~16%) [5].

Ціннісні орієнтації – це «соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні, онтологічні та/або ідеологічні засади оціночних суджень суб'єкта про навколишню дійсність, ті чи інші її сторони, сфери, об'єкти, які утворюють змістову сторону спрямованості особистості» [6]. Цінності суспільства є динамічними, оскільки кожне нове покоління формує власне бачення світу, спираючись на цінності попереднього покоління, а також на власний досвід та уявлення. Цей процес є результатом змін у різних сферах життя суспільства, таких як економіка, культура, політика тощо.

Серед головних чинників, які впливають на формування й розвиток ціннісних орієнтацій молодого покоління, учені виділяють такі:

– сімейне виховання (сім'я є тією найпершою та найважливішою соціальною групою, у якій людина соціалізується, де передаються цінності, зразки й норми поведінки);

– освіта (дитсадок, школа, коледж, інститут, університет і будь-які інші навчальні заклади відіграють не менш важливу роль у формуванні ціннісної сфери. Це середовище надає знання про світ, допомагає виробити власні ціннісні переконання та впливає на формування критичного мислення);

– ЗМІ (сьогодні засоби масової інформації, зокрема телебачення, інтернет і різноманітні

соціальні мережі, є колосальним джерелом інформації, впливу на сучасну молодь. Вони можуть впливати й на систему ціннісних орієнтирів, пропагуючи ті чи інші цінності й норми поведінки);

– оточення друзів/однолітків (ця група відіграє не менш важливу роль у формуванні ціннісної сфери. Кожна молода особа прагне схвалення з боку свого оточення, тому нерідко людина наслідує цінності, притаманні своїм друзям та одноліткам).

Цінності особистості формуються в процесі соціалізації, тобто в результаті взаємодії з різними соціальними інститутами. У цей період людина засвоює цінності, норми та зразки поведінки, які існують у суспільстві. Вони, як правило, є стійкими й зберігаються впродовж усього життя. Однак вони можуть видозмінюватися під впливом різних чинників, таких як особистий досвід, кризові події, зміни в суспільно-політичному оточенні.

Сьогодні молоде покоління стикається з величезною кількістю нових викликів, які ускладнюють його соціалізацію та процес формування й розвитку ціннісної сфери. Війна в країні, соціальна, демографічна криза, економічна нестабільність, відсутність упевненості в майбутньому, лояльне ставлення до факторів, які можуть викликати залежну поведінку, – усе це є тими динамічними змінами, які зачіпають усі сфери життя молоді, зокрема й ціннісні орієнтири.

Метою емпіричного дослідження є вивчення впливу адиктивної поведінки на ціннісну сферу сучасної молоді. Як респонденти виступили студенти в кількості двадцять осіб. На початку ми проаналізували теоретичні підходи до цієї проблеми, розглянули ключові аспекти поняття «адиктивна поведінка», форми її прояву, висвітлили теоретичні підходи до ціннісної сфери. Далі обрали й підготували методики, які стосуються теми дослідження, після чого застосували діагностичний компонент дослідження (тестова діагностика респондентів) і на завершальному етапі проаналізували отримані емпіричні дані.

Експериментальна частина проходила в індивідуальному форматі. Молоді люди були вже ознайомлені з поняттям адиктивної поведінки, їм було подано інформацію щодо ціннісної сфери особистості. Під час ознайомлення з інформацією в студентів майже не виникало питань стосовно теми дослідження. Тестування проводили дистанційно, у домашніх умовах, що забезпечувало респондентам комфорт і відсутність сторонніх факторів, які б могли вплинути на їхні відповіді.

Перед проведенням експериментальної частини підготували опитувальники, які розіслали студентам, при цьому надали інструкцію щодо цілі й завдань. Ми обрали такі методики:

«Схильність до залежності від уживання психоактивних речовин» І. Фурманова; «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» С. Бубнова.

Дослідження проходило в декілька етапів. Спочатку ми використали методику «Схильність до залежності від уживання психоактивних речовин» (І. Фурманов). Результати подано в таблиці 1.

Пропонована методика діагностує схильність молоді до вживання психоактивних речовин. У цьому разі робили спробу виявити досвід уживання алкоголю й наркотиків, оцінити частоту вживання і зробити висновок про ризик залежності.

Студентам була дана інструкція, згідно з якою потрібно було прочитати твердження щодо їхнього життя, характеру, звичок і відповіді, чи правильне твердження стосовно них.

За результатами методики «Схильність до залежності від уживання психоактивних речовин» (І. Фурманов) отримано такі показники: для 14 респондентів ризик залежної поведінки був відсутній; 5 осіб мають середньо виражений ризик залежної поведінки в разі вживання психоактивних речовин; є одна людина з ознаками схильності до залежної поведінки.

Таблиця 1

Рівень схильності до залежної поведінки в разі вживання психоактивних речовин

Рівень схильності до залежної поведінки в разі вживання психоактивних речовин	Розподіл вибірки	
	кількість респондентів	у відсотках (%)
Ризик залежної поведінки відсутній	14	70
Середній ступінь прояву залежної поведінки	5	25
Виражені ознаки схильності до залежного поведінки	1	5

Для дослідження впливу адиктивної поведінки на ціннісну сферу молоді ми поділили генеральну сукупність респондентів на дві вибірки: перша – студенти, у яких ризик залежної поведінки взагалі відсутній, цей показник становить 70% (14 осіб), друга – студенти, у яких середній ступінь прояву залежної поведінки або яскраво виражені ознаки схильності до залежного поведінки, це 30% (6 осіб).

На наступному етапі застосували методику «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» С. Бубнова. Результати методики подано в таблиці 2.

Методика дає змогу вивчити, як ціннісні орієнтації особистості проявляються в реальній поведінці та діяльності. Опитувальник склада-

Таблиця 2
**Середні показники діагностики
 реальної структури ціннісних орієнтацій
 особистості**

Вибірка Види цінностей	Перша група респондентів (14 осіб)	Друга група респондентів (6 осіб)
Здоров'я	5,7 бала	5,6 бала
Високий рівень матеріального благополуччя	5,4 бала	5,5 бала
Визнання й повага людей, вплив на навколишніх	4,2 бала	4,3 бала
Спілкування	4,2 бала	4,3 бала
Любов	4,1 бала	4 бала

ється із 66 питань, які стосуються тієї чи іншої сфери життя й на які респонденти повинні були дати відповідь, погоджуються з певним виразом чи ні. Ступінь вираженості певних ціннісних орієнтацій визначали за допомогою ключа, поданого в бланках відповідей. За результатами обробки індивідуальних даних можна побачити ступінь виразності кожної цінності в окремо взятого респондента, але ми зосередилися на середніх показниках двох груп вибірки, зокрема взято 5 найголовніших, за вибором респондентів, видів цінностей. За показниками методики «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» С. Бубнова можна судити, що обидві групи респондентів: і ті, у яких ризик залежної поведінки взагалі відсутній, і ті, у яких середній ступінь прояву залежної поведінки або яскраво виражені ознаки схильності до залежного поведінки, обирають однакові ціннісні орієн-

тири для себе. Попри те що середні показники трохи відрізняються (це можна побачити за кількістю середнього бала по кожному окремо вибраному виду цінності), загальний показник свідчить, що, незважаючи на схильність до адиктивної поведінки в певній групі студентів, вони обирають такі самі ціннісні орієнтири в житті, як і респонденти, у яких залежності немає.

Висновки. Протягом дослідження впливу адиктивної поведінки на ціннісну сферу молоді виявлено, що показники вибору видів цінностей у студентів, у яких є схильність до адиктивної поведінки, вираженої тією чи іншою мірою, схожі та/або збігаються з показниками тих студентів, у яких прояви адиктивної поведінки взагалі відсутні.

Перспективами подальших досліджень є аналіз конкретних видів прояву адиктивної поведінки молоді й розроблення психокорекційних програм адиктивної поведінки, спрямованих на профілактику та допомогу в процесі розвитку особистості молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Матейко Н.М. Клінічна психологія : словник-довідник. Івано-Франківськ : Симфонія-форте, 2015. 125 с.
2. Porter G. Organizational impact of workaholism: suggestions for researching the negative outcomes of excessive work. *J. Occup. Health Psychol.* 1996. V. 1. № 1.
3. Велика сучасна енциклопедія : у 10 т. / уклад. А.С. Івченко. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. Т. 1 : А-Б. 352 с.
4. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними : Закон України від 15.02.1995 № 62/95.
5. Цінності української молоді / Н. Дмитрук, Г. Падалка, С. Кіреєв, І. Мостова, О. Бікла, В. Шелепа. Київ : ПП «СКД», 2016. 90 с.
6. Соціологічний довідник / за ред. проф. В.Л. Воловича. Київ, 1999.